

Thomas Bürgisser, *Wahlverwandtschaft zweier Sonderfälle im Kalten Krieg: Schweizerische Perspektiven auf das sozialistische Jugoslawien 1943-1991* (Bern: Forschungsstelle Diplomatische Dokumente der Schweiz, 2017), 641 str.

Listajući neke knjige, Franjo Tuđman u svoj je intimni dnevnik 7. rujna 1975. zapisao: „... U svjetskoj si povijesti prisutan samo kao samostalan čimbenik. (...) Hrvatska se na zemljopisnim kartama pojavljuje kao samostalna srednjovjekovna država, a onda tek kao Jelačićeva Hrvatska 1848. i kao posebna država u II SR [Dru-gome svjetskom ratu]!” Iako je bio pripadnik jugoslavenskoga partizanskog pokreta i višedesetljetni član Komunističke partije Jugoslavije, Tuđman, dakle, nije dvojio o tome zašto Hrvatsku nitko ne spominje, a malo tko i zna za njezino postojanje u sastavu Austrijske Carevine, potom Austro-Ugarske i onda Jugoslavije, odnosno u razdobljima u kojima je bila objekt, a ne subjekt međunarodnoga prava i politike.

Ista ta misao i isti taj jednostavni i neveseli zaključak nameće se hrvatskom čitatelju knjige švicarskoga povjesničara Thomasa Bürgissera (1979.) *Wahlverwandtschaft zweier Sonderfälle im Kalten Krieg: Schweizerische Perspektiven auf das sozialistische Jugoslawien 1943-1991*, koju je kao osmu knjigu niza *Quaderni di Dodis* 2017. objavio Istraživački centar Diplomatski dokumenti Švicarske (*Forschungsstelle Diplomatische Dokumente der Schweiz, Dodis*).

Za razliku od drugih zemalja u kojima su zbirke diplomatskih dokumenata objavljujane već nakon Prvoga svjetskog rata i obično na poticaj, pa i pod vodstvom ministarstva vanjskih poslova, u Švicarskoj se taj pothvat ne ostvaruje pod neposrednim državnim nadzorom, nego ga je zamislila i organizirala Švicarska akademija duhovnih i socijalnih znanosti (*Schweizerische Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaften*) te se odvija pod patronatom Švicarskoga povijesnog društva (*Schweizerische Gesellschaft für Geschichte*) i uz potporu Saveznoga ministarstva za vanjske poslove i bernskoga Švicarskoga saveznog arhiva, u kojem je Istraživački centar i smješten. Spomenuti niz *Quaderni di Dodis* zamišljen je primarno kao digitalno izdanje znanstvenih studija i monografija o švicarskoj diplomatskoj povijesti, ali i izvora te članaka nastalih u sklopu djelatnosti Istraživačkoga centra. Iako su dostupna na internetu, izdanja iz tog niza objavljuju se, dakako, i u tiskanom obliku. Tako je i s Bürgisserovom knjigom. Ona se u digitalnom obliku, odnosno kao *Print-on-Demand* može dobiti na mrežnoj adresi www.dodis.ch/q8, čime je, dakako, dostupna svakome hrvatskom čitatelju.

Njezin naslov mogao bi se prevesti kao *Duhovna srodnost* (ili: *Srodnost duša* odnosno *Srodnost duhova*) *dvaju posebnih slučajeva u Hladnome ratu: Švicarski pogledi na Jugoslaviju 1943. – 1991*. Naslov u cijelosti odgovara sadržaju Bürgisserova opsežnoga i ambicioznoga djela, tiskanog na 641 stranici i opremljenog velikim brojem bilježaka (2076) te nizom zanimljivih fotografija, tablica i grafikona, pa će nezadovoljan biti samo onaj hrvatski čitatelj koji to previdi, pa se možda ponada da će autor u prvom redu obrađivati probleme zbog kojih je i druga jugoslavenska država bila u stalnoj krizi: napose njezin autoritarni, u jednome dugom razdoblju i totalitarni režim, razrađeni sustav zatiranja ljudskih, građanskih, nacionalnih i vjerskih prava, promašeni gospodarski model i, ne na zadnjemu mjestu, međunacionalne napetosti koje je jugoslavenski režim cijelo vrijeme suzbijao čvrstom šakom, a nerijetko i otvorenim terorom.

No, iako neće – ponajmanje tendenciozno – prešutjeti nijednu od tih mračnih strana jugoslavenske stvarnosti, Bürgisserova knjiga nije povijest Jugoslavije (a još

manje Hrvatske), ali nije ni povijest Švicarske ili švicarske diplomacije; ona je po-najprije panorama švicarskih pogleda na prostor koji je ušao u sastav komunističke jugoslavenske države. Kao takva, prikazuje sliku koju su o Jugoslaviji tijekom više od pola stoljeća stvarala izvješća švicarskih diplomata, konzularnih službenika, novinara i poslovnih ljudi, ponekad i pripadnika obavještajnih službi. Ta švicarska izvješća – mjestimice obogaćena fragmentima objavljenima u švicarskome tisku – obilježena su švicarskim predodžbama i predrasudama, ali i švicarskim motivima i onim što bi se moglo nazvati švicarskom psihologijom, psihologijom države koja je u nekim povijesnim razdobljima povezivala svoje moćne susjede, ali se mnogo češće osjećala uklještenom između njih, a ponekad i otvoreno ugroženom njihovim ambicijama, planovima i presizanjima.

Svi ti kompleksni elementi švicarskoga položaja logično izviru iz osjećaja povezanosti koji je jednu višenacionalnu i viševjersku, nominalno konfederalnu, a stvarno federalno uređenu državu obranio od bura i oluja XIX. i XX. stoljeća: švicarski federalizam i neutralnost, izgrađivani u demokratskom i naglašeno konzervativnom poretku u kojem su red, zakonitost, marljivost i štedljivost uvijek bili na visokoj cijeni, švicarskim su građanima i tamošnjim etničkim odnosno konfesionalnim skupinama trajno bili čvršće vezivo od sirenskoga zova nacionalizma i imperijalizma koji je dolazio iz Francuske, Italije ili Njemačke.

Jer, osim ideoloških i gospodarskih, još su geopolitički razlozi motivirali službeni Bern da u diplomatskim odnosima postupa oprezno, obazirući se u prvom redu na politiku onih zapadnih velesila koje nisu ugrožavale Švicarsku i koje su zagovarale one modele ustroja Europe koji su Konfederaciji osiguravali stabilnost i neutralnost te omogućivali njezin posrednički položaj i njezin gospodarski prosperitet. Zato je shvatljivo da su švicarski političari i diplomati tražili slične primjere i da su i zbog toga, a ne samo zbog pragmatične zaštite vlastitih gospodarskih interesa, zazirali od separatističkih i nacionalističkih pokreta (u napose federalnim, ali i uopće višenacionalnim) državama, pa su o tim pokretima sudili strogo i nerijetko nepravedno, ne jednom zatvarajući oči i pred nasilničkom naravi središnjih vlasti i pred autoritarnošću tamošnjih poredaka.

To su razlozi zbog kojih su švicarski diplomatski i konzularni predstavnici u listopadu 1934. izvješćivali Bern da su nakon atentata u Marseilleu i Hrvati listom zavijeni u crno; zbog tih se razloga 1945./46. naširoko pisalo o sjajnoj pobjedi jugoslavenskih komunista predvođenih Josipom Brozom, a u diplomatskim izvješćima uglavnom prešućivali masovni pokolji i strahovita represija nad političkim i socijalnim protivnicima; zbog tih su se razloga – ako je ovdje dopušteno podsjetiti – ne samo službena Švicarska nego i znatan dio švicarske javnosti početkom 1990-ih teško navikavali na činjenicu da je i drugoj jugoslavenskoj državi namijenjeno ono mjesto na kojem nužno završavaju umjetne i nasilne tvorevine: u ropotarnici povijesti.

A oprez s kojim je Švicarska postupala i u odnosima prema Hrvatskoj ne ilustrira samo činjenica da je službeni Bern u proljeće 1941. bez velika otpora popustio britanskim, dijelom i američkim pritiscima da ne prizna Nezavisnu Državu Hrvatsku (što ga neće spriječiti da s njom sklapa međunarodne ugovore i pokuša uspostaviti što intenzivniju gospodarsku razmjenu!) nego i zгода sa sprovedom zagrebačkoga nadbiskupa, kardinala dr. Alojzija Stepinca u veljači 1960. godine. Iako Bürgisser spominje i obrađuje švicarske reakcije na suđenje Stepincu (pa i dugotrajno ogorčenje švicarskih demokršćanskih krugova te njihovo nepovjerenje prema Beogradu i onda kada su iz njega nošeni politički darovi!), ta zгода sa sprovedom, nažalost, u njegovoj knjizi nije spomenuta, a čini se vrijednom pamćenja.

Odgovarajući, naime, 12. veljače 1960. na traženje naputka od svojih konzularnih suradnika u Zagrebu, švicarski je veleposlanik u Beogradu Anton Roy Ganz (1959. – 1964.) naložio da nitko od osoblja zagrebačkoga konzulata ne ode na Stepinčev sprovod, pa i to da se čak ne pošalje ni vijenac ili cvijeće. No, na svoje je iznenađenje veleposlanik naknadno doznao da su britanski i američki generalni konzul na sprovod poslali svoje suradnike (vicekonzule), a francuski je konzul bio i osobno nazočan budući da je Francuska u Jugoslaviji nakon prekida jugoslavensko-vatikanskih diplomatskih odnosa zastupala vatikanske interese. Zbog svojega tradicionalnog opreza Švicarska je, dakle, i tom zgodom jugoslavenskomu komunističkom režimu išla niz dlaku, čak i više od zapadnih velesila. Bürgisserova knjiga – u biti njegova doktorska disertacija – pomno bilježi mnoštvo sličnih situacija.

Pored uvoda i zaključka, ona je organizirana u šest mahom opširnih poglavlja. U prvome (str. 47 – 109) autor donosi „švicarsku sliku Balkana i Jugoslavije od XIX. stoljeća do 1943. godine”. Oslanja se pritom i na razmjerno malobrojne hrvatske, srpske i druge pisce koji su se bavili poviješću južnoslavenskih naroda. Istini za volju, Bürgisser upućuje na raznorodan narodnosni i vjerski sastav pučanstva na području koje će poslije ući u sastav jugoslavenske države, iako se na nekoliko mjesta čini da bi bilo poželjno iscrpnije objašnjenje čini li taj prostor u XIX. stoljeću cjelinu, a svakako je trebalo opreznije formulirati tezu o „jednome južnoslavenskom jeziku s različitim varijantama i dijalektima” kojim je govorila većina pučanstva na tom prostoru (str. 49). Jezični su prijepori, kako je poznato, bitno obilježili posljednja desetljeća, pa i stoljeća hrvatske (i srpske) povijesti, a južnoslavenskim jezikom nisu govorile ni brojne manjine (Bürgisser ih također spominje), od kojih su najbrojniji neslavenski kosovski Albanci, koji su poslije imali i brojnu političku emigraciju u Švicarskoj. Autorova izlaganja i u tom aspektu jasno pokazuju korijene švicarskih predodžaba o južnoslavenskim narodima.

Iako se u tekstu spominju i neki hrvatski (pa i drugi nesrpski) studenti na švicarskim učilištima, iz Bürgisserove je knjige jasno da su srpsko-švicarske veze bile najdublje i najintenzivnije: kao država, najprije kneževina, a potom kraljevina, Srbija je mogla činiti ono što Hrvatska nije mogla – mogla je graditi svoje diplomatske, gospodarske i kulturne veze sa svijetom, pa i slati svoje studente na strana sveučilišta. Na ruku srpskoj propagandi išle su slavističke teorije i romantične predodžbe o nenadmašnoj ljepoti i vrijednosti srpskih pučkih pjesama. Ni podno Alpa nije se postavljalo pitanje jesu li to doista srpske pjesme ili su tek Europi predstavljene kao srpske. Već 1907. Švicarska i Srbija potpisale su trgovački sporazum, a iduće je godine Konfederacija u Beogradu otvorila generalni konzulat, koji je na početku vodio nekarijerni diplomat.

Ugled Srbije, a s njom i Crne Gore, i u alpskoj su republici – kao i u dobrome dijelu ostale Europe – podignuli balkanski ratovi. To je bio kredit koji će se vrlo sporo trošiti i u idućim godinama i desetljećima, kada će ga u baštinu primiti Jugoslavija, koju se često smatralo tek proširenom Srbijom. Novu je državu Konfederacija priznala u proljeće 1919., a odmah potom uspostavila je karijerni konzulat, smatrajući da je otvaranje poslanstva preskupo i da njegovu gospodarsku djelatnost može zamijeniti usporedno osnovana služba za robnu razmjenu između dviju država. Službeni je Bern i inače imao slabo razgranatu klasičnu diplomatsku mrežu, oslanjajući se više na trgovačka zastupstva, banke i spretne poslovne ljude. Poslanstvo će u Beogradu biti otvoreno tek 1925., ali će sjedište poslanika (u rangu opunomoćenoga ministra) sve do 1940. ostati u Bukureštu, a beogradskim će diplomatskim predstavništvom

upravljati otpravnik poslova. Na rang veleposlanstva bit će podignuto tek dugo nakon Drugoga svjetskog rata.

Makar će za Švicarsku jugoslavenska država ostati od drugorazredne važnosti, u međuratnim će godinama Konfederacija postati jednim od važnih gospodarskih partnera jugoslavenske države. Pritom je zanimljivo da će glavnina međuratnih švicarskih ulaganja biti usmjerena u Hrvatsku, u čijem je glavnom gradu 1920. otvoren konzulat, s konzularnim područjem koje će se mijenjati u skladu s upravno-političkim promjenama u jugoslavenskoj državi. Ta ulaganja jedan su od važnih razloga zbog kojih Švicarska neće ni u Drugome svjetskom ratu bježati od trgovačke suradnje i s novoproglašenom Nezavisnom Državom Hrvatskom, koju Bürgisser na jednome mjestu naziva „takozvanom” (str. 98) iako je takav način pisanja u državama nastalim na području bivše Jugoslavije napušten nakon sloma komunizma, ali će njezino diplomatsko priznanje otkloniti u sklopu svojega dosljednog otpora svim, a napose njemačkim revizionističkim i imperijalističkim planovima.

Drugo poglavlje (str. 111 – 190) naslovljeno je „Borba za slobodu i novi početak”. U njemu se pisac bavi švicarskim pogledima na borbu jugoslavenskih partizana (koji su u romantiziranim predodžbama često povezivani sa švicarskim koncepcijama o naoružanome narodu u Prvome svjetskom ratu) te poratnim razvitkom obnovljene Jugoslavije, pa i humanitarnim, ali i političkim doprinosom pojedinih švicarskih organizacija, skupina i pojedinaca, mahom bliskih komunističkim i socijalističkim krugovima u Konfederaciji, koji su sada osjetili sličan poziv kao onih osamstotinjak Švicaraca koji su se u Španjolskome građanskom ratu borili na republikanskoj strani. Švicarski su komunisti organizirali i dragovoljce za jugoslavenske radne akcije, ali su u njima sudjelovali i neki nekomunisti. Jedni su ostali privrženi jugoslavenskoj komunističkoj stvari (iako će švicarski komunisti 1948. stati uz Staljina, kao i većina njihovih zapadnoeuropskih drugova!), a drugi – suočeni s jugoslavenskom stvarnošću – vrlo su brzo shvatili da je, kako se 1947. izrazio jedan od dojučerašnjih švicarskih zaljubljenika u jugoslavenska Potemkinova sela, „komunistički režim isto što i nacistički, samo s obrnutim predznakom”.

U trećem poglavlju (str. 191 – 353) autor se bavi gospodarskim razvitkom i poratnom modernizacijom u Jugoslaviji. Iako im je zemlja pod Titovim vodstvom i dalje imala mnoga naglašeno orijentalna obilježja, te procese pomno su registrirali švicarski promatrači koji su krajem 1960-ih zaključili da je Jugoslavija ipak znatno otvorenija, liberalnija, demokratičnija i tržišno otvorenija od ostalih socijalističkih zemalja. Bern je stalno imao na umu da Jugoslavija – slikovito kazano – uvozi više švicarskih satova nego sve zemlje Varšavskoga pakta zajedno: ni sa jednom drugom državom Jugoslavija nije imala tako pasivnu bilancu kao s Konfederacijom. (Duhovit je pritom opis zgrade u kojoj je jugoslavenski diktator – koji nikada nije službeno posjetio Konfederaciju – faktično natjerao poslovično štedljivu švicarsku diplomaciju da mu daruje skupocjeni sat.) Sve su brojniji i jugoslavenski državljani koji dolaze na „privremeni rad” u Švicarsku (malo ih traži politički azil jer je Švicarska u tom pogledu kruta i restriktivna!), a znatno se povećava i broj švicarskih turista u Jugoslaviji: 1962. ih je 45 tisuća, a 1966. njih 77 tisuća ostvarit će 320 tisuća noćenja. Devet godina poslije (1975.) bit će ostvaren maksimum: 158 tisuća švicarskih turista u Jugoslaviji ostvarit će gotovo milijun noćenja. Iako su mnogi bili nezadovoljni kvalitetom usluga, nekoliko tisuća Švicaraca smatrat će sebe stalnim gostima te zemlje.

Švicarskoj javnosti, a napose njezinu socijalističkome odnosno socijaldemokratskom dijelu koji je na domaćoj političkoj pozornici postupno postajao sve utjecajni

i važniji, jugoslavensko samoupravljanje imponiralo je do te mjere da mnogi tamošnji promatrači i diplomati nisu primjećivali da Partija i dalje nadzire sve i upravlja svime, a napose „samoupravljačima”. Iako su u pravilu podcjenjivali nacionalne razroznosti u Jugoslaviji, švicarski su obavještajci 1972., nakon sloma Hrvatskoga proljeća (koji je za dio švicarskih političara bio tek moskovski pokušaj potkapanja Titove države!), upozoravali na to da nemiri u Hrvatskoj pokazuju ozbiljnu krhkost Jugoslavije. Mračne prognoze, ističe Bürgisser, množit će se napose 1980-ih, nakon Titove smrti i u vrijeme zaoštavanja gospodarske krize te sve otvorenijih nacionalnih sukobljavanja.

No, simpatije za Jugoslaviju nisu se zadržavale samo u ljevičarskim krugovima: one su prodrle duboko u građanski sloj na političkome centru, a još je 1989. Savezno ministarstvo vanjskih poslova podsjećalo na bitne sličnosti između Švicarske i Jugoslavije, izražavajući očitu potporu cjelovitosti te države. Jedva dvije godine prije njezina raspada i najviši švicarski vojni dužnosnici ocjenjivali su da je Jugoslavija „jedna iznimno korisna i pouzdana karika zapadnoga obrambenog sustava” (str. 394)! Zato je Bern, ističe Bürgisser, još i tada s iznimnim odobravanjem gledao na obilne kredite koji su Jugoslaviji dolazili sa Zapada. Tijekom 1980-ih će, štoviše, Švicarska prednjačiti u pokušajima da se usklade napori zapadnih država u pružanju potpore Jugoslaviji i njezinu posrnutom gospodarstvu: švicarski će predstavnik predsjedati komitetom *Friends of Yugoslavia* (Prijatelji Jugoslavije), a 1988. Konfederacija će nastojati za Jugoslaviju priskrbiti pomoć iz EFTA-ina razvojnoga fonda.

Kratko četvrto poglavlje Bürgisserove knjige (str. 355 – 372) bavi se jugoslavenskim diktatorom („Tito”) i načinom na koji je i o njemu nastajao mit u švicarskoj javnosti, a peto je (str. 373 – 497) posvećeno švicarskim pogledima na odnos između švicarske neutralnosti i jugoslavenske nesvrstanosti. Švicarski politički, gospodarski i vojni odnosi postajali su sve intenzivnijima, a usprkos ozbiljnim razlikama između načina na koji su Švicarci poimali svoju neutralnost i načina na koji se manifestirala jugoslavenska nesvrstanost, činjenica nepripadanja suprotstavljenim vojnopolitičkim blokovima dodatno je zbližavala dvije zemlje. Iako je u početku Bern doživljavao nesvrstanost kao prijetnju svojem ekskluzivnom položaju neutralnoga posrednika (a ni poslije nije smetnuo s uma da se neutralnost u Jugoslaviji prokazuje kao u prvom redu oportunističko crpljenje koristi od obiju suprotstavljenih strana), Konfederacija se sredinom 1970-ih odlučila približiti nesvrstanim zemljama. Gospodarski interesi u Trećem svijetu potisnuli su sve ostale načelne primjedbe i duboke razlike između dviju država.

Švicarski su politički i diplomatski krugovi, kako ističe autor, od 1948. bili još naglašenije spremni zatvoriti oba oka pred vijestima o kršenju ljudskih prava u Jugoslaviji (pa i o političkim atentatima na švicarskome tlu). Ako je u tom smjeru nešto poduzeto, onda je to bilo uglavnom posljedica djelovanja političkih emigranata iz Jugoslavije (hrvatskih, srpskih, albanskih, jugointegralističkih i drugih), čije je djelovanje na području Konfederacije autor sažeto i u grubim crtama također prikazao. Njima, izbjeglicama i „radnicima na privremenom radu” u Švicarskoj (*Gastarbeiterima*) posvećeno je posljednje, šesto poglavlje (str. 499 – 566). U njemu autor donosi brojne korisne podatke o broju i strukturi tih skupina, o njihovu položaju u švicarskome društvu i o njihovu doprinosu i švicarskomu i jugoslavenskom gospodarstvu.

Ima u Bürgisserovoj knjizi manjih nepreciznosti i pogriješaka, koje ipak bitno ne potkapaju vrijednost cijele studije. U takve bi se pogriješke moglo ubrojiti spominjanje „srpskohrvatskog jezika” (str. 108) ili Kraljevine Jugoslavije i u doba kada se ona nazivala Kraljevstvom odnosno Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca (str. 44),

što je očiti previd jer autor zna kada je država preimenovana. U istu kategoriju spada tvrdnja da je pučistička Simovićeva vlada otkazala Trojni pakt (str. 98), kao i ona da je Dalmacija u svibnju 1941. pripala Italiji (str. 98), budući da je Rimskim ugovorima Kraljevini Italiji pripala trećina Dalmacije. Nedovoljno je precizan Bürgisser i u pogledu područja koja su Italiji pripala 1920. i 1924. godine (str. 97 – 98), a nakon Drugoga svjetskog rata našla su se u sastavu Jugoslavije.

Nije jasno ni zašto švicarskoga diplomata Friedricha Kaestlija čak i 1945. autor spominje kao švicarskoga konzula u Zagrebu (str. 251) kada inače vrlo dobro zna da je on tada već odavno generalni konzul (što ni politički ni diplomatski nije bila nebitna razlika). Bürgisser preuzima Kaestlijeve tvrdnje prema kojima je pisanje švicarskoga tiska u službenome ratnom Zagrebu izazivalo bijes. S druge je strane poznato da sačuvano gradivo i tadašnji hrvatski tisak pokazuju da nijedno strano novinstvo, ne računajući njemačko i talijansko, nije bilo praćeno s takvom pomnjom te objavljivano u hrvatskim novinama vrlo često bez osobitih komentara. Pritom je danas poznato ono što je većini suvremenika bila nepoznanica: da tekstove o Hrvatskoj u švicarskome tisku iz ratnoga doba nerijetko nisu pisali švicarski autori nego jugoslavenski emigranti i protivnici ne samo ustaškoga režima nego i hrvatske države uopće.

Slično vrijedi i za poratno doba: korisno je uočiti da je švicarska Savezna policija i desetljećima nakon rata uspoređivala hrvatske političke emigrante u Švicarskoj s „ustaškim teroristima” u Saveznoj Republici Njemačkoj (str. 517), prihvaćajući na taj način terminologiju jugoslavenske komunističke propagande. Tu bi možda bila umjerna autorska primjedba, a osobito je nezgodno što je autor nekritično preuzeo i tezu da je u Jasenovcu ubijeno 130 tisuća ljudi, većinom Srba (str. 101). Nema Bürgisser pravo ni kada tvrdi da je Tuđman 1971. sudjelovao na kulturno-znanstvenom simpoziju *Hrvatske revije* u Luzernu (str. 516): budući hrvatski predsjednik nije bio ondje, ali će biti na optuženičkoj klupi, i zbog nagrade koja mu je dodijeljena za najvrjedniju knjigu objavljenu u Hrvatskoj prethodne godine (*Velike ideje i mali narodi*) i zbog kontakata s Bogdanom Radicom, jednim od organizatora toga skupa u Švicarskoj.

Bilo bi, dakako, korisno da je autor izbjegao te nekad manje, a nekad veće zamke. No, usprkos tomu, njegova opsežna, dobro dokumentirana i iznimno vrijedna studija nastoji biti nepristrana i informativna, pa zaslužuje visoku pozitivnu ocjenu jer će bez ikakve sumnje ostati nezaobilaznom ne samo za istraživanje švicarskih pogleda na poratnu, drugu Jugoslaviju nego i za povijest hrvatskoga naroda u XX. stoljeću.

I kada je bio duboko pogriješan, pogled na Hrvatsku iz švicarske perspektive povjesničari u pravilu podcjenjuju, smećući s uma da su Švicarci već zbog svoje neutralnosti često mogli djelovati i ondje gdje je drugima djelovanje bilo nemoguće. A onomu tko doista želi nešto naučiti iz povijesti Bürgisserova je knjiga vrijedna i zbog drugoga razloga. Ona, naime, zorno svjedoči o onome čime je započet ovaj prikaz: narod koji nema vlastite države nema međunarodnopravnoga subjektiviteta, pa jedva postoji u predodžbama stranaca. Zato ga se gotovo i ne primjećuje u političkoj i kulturnoj povijesti čovječanstva. Kao što ga nisu primjećivali političari, vojnici i diplomati, tako će ga teško primjećivati i povjesničari. I dok njegovi plodovi i njegovi tragovi blijede, s druge strane ostaju jasni tragovi i onih međunarodnih subjekata, država poput dviju Jugoslavija, koji su mogli postojati samo kao nasilje i diktatura, pa su narodi zarobljeni u njima bili spremni na strahovite žrtve da bi se domogli slobode.

Tomislav Jonjić